

مجلة الفقهية

تطبيق الذكاء الاصطناعي في الاجتهاد

متجر الالكتروني:

الموقع الإلكتروني للنشر: <https://feghahat.ismc.ir>

السنة الثانية، الرقم الثاني، ربيع و صيف سنة ٢٠٢٤

صفحات ٣٨-٥٣.

رحيم الزارعي^١ / زهرا الزارعي^٢

r.zareai1394@gmail.com

r.zareai1394@gmail.com

١. طالب جامعي في معهد الامام الخميني رحمته الله

٢. طالب جامعي في جامعة المحقق الأردبيلي

نوع المقال:
دراسة بحثية

المستخلص

اليوم، مع التقدم المتزايد في تطبيق تكنولوجيا الذكاء الاصطناعي، تتمتع الأنظمة المجهزة بهذه التكنولوجيا بنفس وظيفة العقل البشري، وفي هذا العصر، تلعب تكنولوجيا الذكاء الاصطناعي دوراً فعالاً في حل العديد من المشكلات البشرية المعقدة كما أن العلماء كغيرهم من علماء العلوم الأخرى مثل الطب والتجارة الإلكترونية وصناعة السيارات وغيرها، لم يهملوا استخدام هذه التكنولوجيا ويبحثون عن طرق لاستخدام هذه التكنولوجيا الناشئة في حل القضايا الدينية غير العادية التي جلبتها حول تحول كبير في علوم القرآن والحديث والفقه ومبادئ الأخلاق والمعتقدات الإسلامية. في هذا المقال يتم الحديث أولاً عن تعريف الذكاء والذكاء الاصطناعي والاجتهاد، ومن ثم يتم مناقشة التفاعل والعلاقة بين هذين العلمين، ويتم تناول دور الذكاء الاصطناعي في اتخاذ القرار والتنبؤ وتفسير القوانين والفتاوى. فحصها. وأخيراً سيتم مناقشة التحديات والمزايا والعيوب المرتبطة به.

مواعيد المادة:

تاريخ الاستلام: ٢٠٢٤/٠٢/٢٤

تاريخ المراجعة: ٢٠٢٤/٠٢/٠٩

تاريخ القبول: ٢٠٢٤/٠٢/٢٥

تاريخ النشر: ٢٠٢٤/٠٤/٢٤

الكلمة الرئيسية:

الاجتهاد،
الذكاء،
الذكاء الاصطناعي،
الفقه.

رحیم زارعی^۱ | زهرا زارعی^۲

r.zareai1394@gmail.com

۱. دانشجوی کارشناسی موسسه امام خمینی علیه السلام

نوع مقاله:

r.zareai1394@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی دانشگاه محقق اردبیلی

پژوهشی

چکیده

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۲/۰۵

امروزه با پیشرفت روز افزون کاربرد فناوری هوش مصنوعی سیستم‌های مجهز به این فناوری عملکردی همانند عملکرد ذهن انسان را تجربه می‌کنند. در عصر حاضر فناوری‌های هوش مصنوعی در حل بسیاری از معضلات و مشکلات پیچیده انسان نقش موثری را ایفا کرده است. دانشمندان و علمای اسلامی نیز همانند سایر دانشمندان علوم دیگر از جمله پزشکی، تجارت الکترونیکی، خودروسازی و... در استفاده از این فناوری غافل نشده و به دنبال راهکارهایی برای استفاده از این فناوری نوظهور در حل مسائل دینی هستند. این پدیده نوظهور می‌تواند با توانایی‌های خارق العاده‌ای که دارد تحول بزرگی در علوم قرآن و حدیث فقه و اصول اخلاق و عقاید اسلامی به وجود آورد. در این مقاله ابتدا به تعریف هوش، هوش مصنوعی و اجتهاد و سپس به تعامل و ارتباط این دو علم پرداخته و در آن نقش هوش مصنوعی در تصمیم‌گیری، پیش‌بینی و تفسیر قوانین و فتواها مورد بررسی قرار می‌گیرد. در نهایت به بررسی چالش‌ها و فواید و مضرات موجود در آن پرداخته خواهد شد.

کلیدواژه:

اجتهاد،

هوش،

هوش مصنوعی،

فقه.

مقدمه

اجتهاد به عنوان مهم ترین جریان تاریخ اسلام عهده دار عملیات درک و فهم تفسیر و تبیین اسلام و نیز عهده دار قضاوت کردن در مورد فهم‌ها و اجتهادات از اسلام می‌باشد. از نیازهای جهان اسلام اجتهاد در فقه است و باعث زنده ماندن و به روز بودن دین می‌شود؛ البته باید خاطر نشان کرد که اجتهاد نباید تقلیدی مصطلح باشد، بلکه باید پویا باشد. زیرا این پویایی و بالندگی چشمه جوشانی است در دل فقه برای همگام کردن آن با رویدادهای زندگی در بستر زمان. آن کس که شناخت صحیح از مبانی فقهی اجتهادی و آگاهی کامل از ابعاد حکومت اسلامی و ادراک شرایط خاصی که بر هر زمان حاکم است داشته باشد.

در هوش مصنوعی با کمک ابزارهای کامپیوتری و رایانه برای انجام کارهایی که قبلاً به تفکر و تصمیم‌گیری انسان لازم است استفاده می‌شود، این فناوری به طور فزاینده‌ای در صنایع و حوزه‌های مختلف جایگزین بشر در انجام بعضی از فعالیت‌ها شده است در حوزه اجتهاد و فقه و علوم انسانی نیز تغییراتی را به وجود آورده و نقش مهمی داشته است

هدف اصلی این فناوری گسترش و توسعه تصمیم‌ها، استنتاجات و تفکر و یادگیری مشابه انسان است. براین اساس اگر پیش از آن بتوان برای فناوری هوش مصنوعی کارکردی شبیه کارکرد ذهن فقیه در جریان استنباط احکام دین تصور کرد و پس از این بتوان حجیت نتایج پردازش‌های هوش مصنوعی در حوزه استنباط احکام دینی را اثبات نمود با توجه به سرعت دقت و قدرت ذهن بشر در جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل آن‌ها در حوزه استنباط احکام شرعی استفاده کنیم. تا کنون برخی از موسسات اسلامی از جمله موسسه تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور کم و بیش از این فناوری در نرم‌آزارهای خود به کار برده است ولی وسعت کاربرد این فناوری و کم توجهی به استفاده از آن در علوم اسلامی به ویژه در فرآیند استنباط احکام شرعی ما را به توضیح تفصیلی درباره کاربردهای هوش مصنوعی در این زمینه ترغیب می‌کند.

یادگیری ماشینی یک مفهوم کلیدی در هوش مصنوعی است در یادگیری ماشینی سیستم‌ها قادر به تشخیص الگوها انجام پیش‌بینی‌ها و اتخاذ تصمیمات مبتنی بر داده‌های قبلی می‌باشند. حضرت آیت الله خامنه‌ای رهبر معظم جمهوری اسلامی ایران در سخنرانی‌های خود در سالگرد ارتحال امام خمینی ره در تاریخ ۱۴ خرداد نیز اهمیت استفاده از فناوری‌های جدید را

خاطر نشان کردند و فرمودند: در دوران هوش مصنوعی و کوانتوم نمی‌توان با همان شیوه‌های ۴۰ سال قبل کارکرد امروز ابزارها باید متناسب با زمان انتخاب شود پس باید هوش مصنوعی را در فقه بکار بگیریم.

هوش مصنوعی سرعت انجام کارها را بسیار بالا میبرد و این سخن را کلاس شواب در کتاب شکل دهی آینده انقلاب صنعتی خاطر نشان کرده است.

یکی از فعالیت‌هایی که در مورد هوش مصنوعی در علوم اسلامی آغاز شده فعالیت است که در موسسه اشراق و عرفان با هدایت آیت الله اعرافی با عنوان "ناصر جامع فقیه یا نجف" شکل گرفته است، طبیعتاً یکی از محوری‌ترین علوم در میان علوم اسلامی علم فقه است و بسیاری از فعالیت‌های در حال انجام در موسسات علوم اسلامی به ویژه کارهایی که در عرصه فناوری اطلاعات شکل گرفته فعالیت‌هایی است که در حوزه فقه صورت گرفته است. استفاده از هوش مصنوعی در فقه به عنوان یک دغدغه جدی شکل گرفت و با همکاری تعدادی از اسایید برجسته این حوزه به خصوص جناب دکتر مینایی که چهره شناخته شده‌ای در این عرصه است آغاز شد و امروزه توسعه پیدا کرد.

هوش

هوش در لغت و در فارسی به معنای زیرکی آگاهی شعور عقل فهم و فراست است. معادل مفهوم هوش در زبان عربی «ذكاء» و «فطنه» است. در حوزه روانشناسی هم دیوید وکسلر تعریف متفاوتی از هوش بیان داشته که بسیار مورد استقبال قرار گرفت. هوش از نظر او یک استعداد کلی شخصی برای درک جهان خود و برآورده ساختن انتظارات آن است. بنابراین هوش شامل توانایی‌های فرد برای تفکر منطقی اقدام هدفمندانه و برخورد موثر با محیط است. او تأکید می‌کرد که هوش کلی را نمی‌توان با توانایی رفتار هوشمندانه هر اندازه که به مفهومی گسترده تعریف شود معادل دانست بلکه آنرا به عنوان جلوه‌های آشکار شخصیت به طور کلی تلقی کرد از نظر وی هوش عبارت است از توانایی کلی و جامع در فرد که باعث تفکر منطقی فعالیت هدفمند و سازگاری با محیط می‌شود.

ترمن شاخص مناسبی برای هوش ارائه داده که نخستین بار توسط روانشناس آلمانی ویلیام اشترن پیشنهاد شده بود. هوشبهر به صورت نسبت سن ذهنی بر سن زمانی بیان می‌شود که در

عدد ۱۰۰ ضرب می‌گردد. بینه هوش را قابلیت عمومی درک و استدلال می‌دانست که به شکل‌های گوناگون جلوه گر می‌شود. آزمون‌های عمومی هوش نظیر آزمون‌های بینه و وکسلر خلاقیت و نوآوری فکری را نمی‌سنجند. مساله‌گشایی معمولاً دو مرحله دارد: بررسی راه‌های گوناگون و انتخاب مناسب‌ترین راه حل مرحله نخست یعنی به خاطر آوردن راه‌های ممکن یا ابداع راه‌های جدید را تفکر واگرا نامیده‌اند، چون در این مرحله افکار فرد در جهات متعدد و متنوعی سیر می‌کند. مرحله دوم، یعنی کاربرد و دانش قوانین منطق برای کاستن از تعداد راه‌های ممکن و تمرکز به مناسب‌ترین راه حل را تفکر همگرا می‌نامند. در اغلب آزمون‌های هوش تفکر همگرا مورد تاکید است و در آن‌ها مسائلی عرضه می‌شود که هر کس پاسخ درست بسیار مشخصی دارد. اما در مقابل آزمون‌های خلاقیت تفکر واگرا را مورد سنجش قرار می‌دهند. نمره‌های آزمون‌های خلاقیت فقط در سطح هوش بالا تر مستقل از میزان هوشبهر هستند و این خود سبب می‌شود که برخی متخصصان یک الگوی آستانه‌ای برای تبیین رابطه هوش و دستاوردهای خلاق پیشنهاد کنند. بسیاری از صاحب‌نظران اتفاق نظر دارند که دست کم جنبه‌هایی از هوش ارثی است هر چه خویشاوندی نسبی بین افراد نزدیکتر باشد شباهت بیشتری در نمره‌های هوشبهر آن‌ها دیده می‌شود. حد متوسط ضریب همبستگی بین هوشبهر والدین و فرزندان طبیعی آنان ۰/۵۰ و بین والدین و فرزندخوانده‌های آنان در حدود ۰/۲۵ است و در دوقلوهای یک تخمکی ۰/۹۰ می‌باشد. هر چند عوامل تعیین‌کننده ارثی هوش بسیار نیرومندند، اما نتایج نشانگر آن است که محیط نیز در این میان نقش مهمی دارد. مع‌هذا برآوردهای متفاوتی از بهر توارث پذیری بدست آمده است این که هوشبهر یک فرد در چه نقطه‌ای از دامنه واکنش تعیین شده به وسیله توارث قرار خواهد گرفت خود متأثر از برخی عوامل محیطی نظیر کیفیت تغذیه و تحرک فکری و جو عاطفی خانواده است.

هوش مصنوعی: AI Artificial intelligence

هوشی است که توسط ماشین‌ها ظهور پیدا می‌کند در مقابل هوش طبیعی که توسط جانوران شامل انسان‌ها نمایش می‌یابد، اما پیش از هر چیز باید این موضوع را دانست که کلمه هوش نشان دهنده امکان استدلال است و اینکه آیا هوش مصنوعی می‌تواند به توانایی استدلال دست یابد یا خیر، خود موضوع اختلاف محققان است. کتاب‌های AI پیشرو این شاخه را به عنوان شاخه

مطالعه بر روی عوامل هوشمند تعریف می‌کنند. هر سامانه‌ای که محیط خود را درک کرده و کنش‌هایی را انجام می‌دهد که شانسش را در دستیابی به اهدافش بیشینه می‌سازد. برخی از منابع شناخته شده از اصطلاح هوش مصنوعی جهت توصیف ماشینی استفاده می‌کنند که عملکردهای شناختی را از روی ذهن انسان‌ها تقلید می‌کنند، همچون یادگیری و حل مسئله. با این حال این تعریف توسط محققان اصلی در زمینه AI رد شده است.

به مجموعه‌ای از تکنولوژی‌ها و روش‌های محاسباتی اطلاق می‌شود که امکان تصمیم‌گیری پیش‌بینی و انجام وظایف در سطح انسان را به ماشین‌ها و سیستم‌های کامپیوتری می‌دهد و از الگوریتم‌های یادگیری ماشین شبکه‌های عصبی مصنوعی پردازش زبان طبیعی و تحلیل داده‌ها برای ایجاد قابلیت‌های هوش مصنوعی استفاده می‌کنند.

اصطلاح هوش مصنوعی را در سال ۱۹۵۶ میلادی جان مک کارتی یک دانشمند آمریکایی در کنفرانس دارتموث که اولین کنفرانس هوش مصنوعی بود، پیشنهاد داد او می‌خواست ماشینی طراحی کند که مانند انسان تفکر و استدلال کند. هوش مصنوعی به طور گسترده در سال ۱۹۵۰ میلادی آغاز شد. پژوهشگر ژاپنی کاکورازو بندو ماشین فکر کننده را اختراع کرد که توانایی حل مسائل ریاضی که توسط ساده‌ترین الگوریتم‌ها نیست باشد. کوین کلی نویسنده مشهور آمریکایی هوش مصنوعی را انقلاب صنعتی دوم می‌داند.

کاربردهای هوش مصنوعی

موتورهای جست و جو پیشرفته وب مثل گوگل و بینگ، سامانه توصیه گر که توسط یوتوب، آمازون و نتفلیکس استفاده شده است، فهم زبان انسان‌ها همچون سیری و آمازون الکسا، خودروهای خودران مثل تسلا، هوش مصنوعی مولد یا خلاقیت محاسباتی مثل چت جی بی تی یا تولید اثر هنری مانند دالئی و میدجرنی، تصمیم‌گیری خودکار و رقابت در بالاترین سطوح سامانه‌های بازی استراتژیک همچون شطرنج و گو، با بیشتر شدن توانایی ماشین‌ها وظایفی که نیازمند هوشمندی هستند اغلب از تعریف AI برداشته می‌شود، پدیده‌ای که به آن اثر هوش مصنوعی گفته می‌شود به عنوان مثال فهم نوری کاراکتر را اغلب از چیزهایی که AI در نظر گرفته می‌شوند مستثنی می‌کنند چرا که این فناوری تبدیل به فناوری عادی و روزمره‌ای شده است.

الگوریتم‌های هوش مصنوعی

۱. پردازش زبان طبیعی

۲. یادگیری ماشینی

۳. یادگیری عمیق

۴. شبکه عصبی

۵. سیستم‌های خبره

اصطلاح ماشین یادگیری توسط آرتور سیموئل ارائه شد که قادر به یادگیری از تجربیات گذشته بود. یکی از سیستم‌های چت باتی که برای شبیه سازی روانشناسی برنامه ریزی شده بود در سال ۱۹۶۶ توسط الیزا ابداع شد. این سیستم سوال‌های کاربران را تجزیه و تحلیل می‌کرد و متناسب با آن پاسخ کاربران را می‌داد. در دهه ۱۹۹۰ هوش مصنوعی بیشتر به رابط‌های کاربری تشخیص گفتار و ترجمه آنلاین کاربرد داشت. در سال ۱۹۹۵ ریچارد والاس چت بات را ساخت این برنامه به ربات‌ها این اختیار را می‌داد که با انسان گفت و گوی طبیعی تری را داشته باشد.

جی بی تی وسیله‌ای برای گفت و گوی هوشمند و مکالمات خودکار است و براساس زبان طبیعی یادگیری عمیق و هوش مصنوعی باز ساخته شده است و می‌تواند براحتی با انسان گفت و گو کند. در حال حاضر این فناوری به ابزاری قابل اعتماد معرفی شده است در حوزه ی فقه و اجتهاد نیز این فناوری می‌تواند در زمینه تحقیق و جست و جو در منابع قانونی و فقهی تحلیل داده‌های فقهی به کمک الگوریتم‌ها و مدل‌های مصنوعی ویا به عنوان یک مشاور حقوقی یا فقهی نیز عمل کند و به مشاوره در باره ی مسائل فقهی کمک کند ودر تحلیل و تفسیر اسناد و منابع فقهی کمک کند. همچنین این فناوری دارای سرعت و دقت بالاتری است. برای این کار ابتدا به داده کاوی نیاز داریم یعنی به یک نرم افزار نیاز داریم که تمامی داده‌های فقهی توسط افراد کارشناس و فقیه به آن داده شود و پس از آن در یک ابزار سخت افزاری به عمل گذاشته شود در مسئله ی اجتهاد انسان می‌تواند از هوش مصنوعی کمک بگیرد و حکم شرعی را از منابع معتبر مربوطه برداشت کند.

چت جی بی تی یکی از سیستم‌های هوش مصنوعی یا یک شبکه عصبی عمیق است که به شکل خودکار می‌تواند با استفاده از پردازش زبان طبیعی و یادگیری ماشینی به سوالات مربوطه

جواب می‌دهد. این سیستم به کاربران اجازه می‌دهد تا بایک ربات چت کنند و جواب درست سوالات خود را پیدا کنند و از جمله می‌تواند به سوالات فنی علمی و تخصصی جواب دهد. همه‌ی دانشجویان محققان طلاب و نویسندگان رای این که بتوانند در کمترین زمان و با دقت بالا و کیفیت بهتر جواب سوالات خود را پیدا کنند از این روش استفاده می‌کنند.

اجتهاد چیست ؟

۱. اجتهاد به معنی حکم کردن یا کشف حکم شرعی براساس تفکر رای سلیقه و مصلحت اندیشی شخصی که به اجتهاد به رای مشهور است و گاهی قیاس و گاهی هم اعم از آن خوانده شده است هر گاه فقیه در کشف حکم شرعی هیچ نصی از قرآن و سنت نیافت می‌تواند براساس تفکر و سلیقه ی شخصی خود اجتهاد و حکم را به نحو ظنی بیان کند نخستین بار اصطلاح اجتهاد در فقه اهل سنت به این معنا به کار رفت.

۲. اجتهاد به معنای کوشش علمی برای تحصیل ظن به احکام شرعی برخی هم قید از ادله معتبر شرعی را به آن می‌افزایند.

۳. اجتهاد به معنای تلاش علمی برای کشف و استنباط احکام شرعی یا تحصیل حجت بر حکم از ادله معتبر یا ادله معتبر شرعی.

اجتهاد به عنوان مهم ترین جریان تاریخ اسلام عهده دار عملیات درک و فهم تفسیر و تبیین اسلام و نیز عهده دار قضاوت کردن در مورد فهم‌ها و اجتهادات از اسلام می‌باشد. اهل اجتهاد نه تنها شناخت کامل و جامع اسلام را در دستور کار قرار دادند و به فهم امور اعتقادی و احکام شرعی و عملی پرداختند بلکه نسبت به اجتهاداتی که در حوزه امور اعتقادی حقوقی سیاسی و فرهنگی انجام گرفته هم اجتهاد کرده اند.

مجتهد کیست ؟

مجتهد کسی است که واجد ملکه استنباط باشد هر چند بالفعل به استنباط نپردازد.

کاربردهای هوش مصنوعی در فرآیند کلی اجتهاد حکم شرعی

جمع‌آوری اطلاعات در زمینه اخبار

تعیین وثاقت یا سایر ویژگی‌های رای به صورت درصدی بر مبنای آرای رجالیان؛ امکان اعتبار

سنجی احادیث به صورت درصدی براساس میزان قوت سند یا قرائن موید آن و رتبه آن‌ها. ایجاد تمایز میان روایات نقل به معنا و نقل به لفظ. تشکیل خانواده‌های حدیثی در موضوعات و مسائل گوناگون.

در زمینه اقوال

فشرده سازی و خلاصه سازی متون و تفصیل استدلالات کتب فقهی. کشف صحت انتساب آرا به وسیله تطبیق رای با مولفه‌های فکری فرد یا تشخیص صحت انتساب کتب گوناگون فقهی به صاحبانشان با گرد آوری قرائن. امکان مقایسه و دسته بندی کلی اقوال گوناگون فقها در یک مسئله و اقتران یابی اقوال. امکان بیان سیر تطور تاریخی اقوال فقها در هر مسئله فقهی به صورت یک جا و منظم.

در زمینه ادله

امکان بیان مدالیل گوناگون و موارد صحت تمسک به آن مدالیل در مسائل گوناگون. امکان تجمیع ادله گوناگون در هر مسئله فقهی.

تحلیل اطلاعات

تفسیر روایات ناظر بر شرایط تاریخی زمان صدور آن‌ها. قرینه یابی گسترده و سریع هوش مصنوعی در فهم ظهورات الفاظ. امکان تحلیل موضوعات احکام و نتیجه گیری براساس مولفه‌های مکاتب و مدارس گوناگون اجتهادی یا بر اساس مولفه‌های اجتهادی گوناگون نزد فقها. نتیجه گیری چند حکم متفاوت برای یک موضوع بر اساس حالات و شرایط گوناگون آن موضوع. بیان یک مسئله فقهی یا اصولی با روش هاد و طرح‌های گوناگون و زوایای ورود و خروج متعدد به بحث.

نقش موثر هوش مصنوعی در کشف مقاصد الشریعه. نقش آفرینی این فناوری در کشف مرجحات باب تزاحم و تعارض. امکان بیان شهرت محقق در یک مسئله با ضریب و درصد عددی فتاوی مشهور.

امکان بیان تحقق اجماع در یک مسئله با بیان درصد کاربرد واژه‌های مفید معنای اجماع. قدرت و دقت هوش مصنوعی در کشف اجماعات مرکب در مسائل.

کاربردهای هوش مصنوعی در زمینه موضوع شناسی

۱. نقش موثر هوش مصنوعی در کشف عرف‌های گوناگون: تشخیص عرف، به ظاهر امری ساده به نظر می‌رسد؛ ولی همواره در ساخت مصداق یابی و جزئی‌نگری جنجال برانگیز بوده است در این میان هوش مصنوعی با قدرت بسیار بالای پیمایشی خود در انواع عرف‌ها (تشخیص عرف مسامحی از غیر مسامحی، عرف ترد شده از خاص، عرف خاص زمانی از مکانی یا صنفی) می‌تواند نقش مهمی در موضوع شناسی ایفا کند؛ چرا که تفاوت عرف، شرایط موضوع را در جوامع گوناگون متفاوت می‌کند و در کیفیت حکم اثر می‌گذارد.

۲. درک شرایط زمان و مکان و اثر گذاری آن بر تغییر موضوعات و تغییر حکم توسط هوش مصنوعی: درک این مسئله از سوی بسیاری از مجتهدان به علت پیچیدگی عملاً مغفول مانده است برای نمونه در خصوص «بیع خون» با وجود این که نص بر حرمت آن وجود دارد فقها دایره موضوع آن را تضييع می‌کنند و آن را شامل خون در زمان کنونی نمی‌دانند؛ چرا که معتقدند بیع خون به این دلیل نهی شده است که در زمان صدور نهی، هیچ منفعت عقلایی برای خرید و فروش آن متصور نبود؛ ولی در زمان کنونی که منافع فراوانی دارد خرید و فروش آن اشکالی ندارد.

۳. استفاده از هوش مصنوعی به عنوان خبره و کارشناس در تشخیص موضوع یا متعلق حکم: این مسئله؛ به ویژه در مواردی که خبره و کارشناس، تنها علم اجمالی به مسئله دارد و امکان تحصیل علم تفضیلی برای او وجود ندارد، بیشتر به چشم می‌آید، مانند مواردی که پزشک صرفاً با تشخیص وجود ضرر روزه داری برای مریض به طر اجمالی، خوردن روزه را برای او تجویز می‌کند؛ در حالی که ممکن است هوش مصنوعی بتواند به طور معین روزهایی را که روزه برای او مضر است تعیین کند یا با در نظر گرفتن شرایط جسمانی بیمار، برنامه مشخصی برای روزهای روزه داری او ارائه کند.

۴. کشف عناوین ثانوی که بر موضوعات بار می‌شود: با توجه به گستردگی حیطه داده‌ها، هوش مصنوعی می‌تواند عناوین ثانوی را که در مکان‌ها، عرف‌ها و زمان‌های مختلف

ممکن است بر یک موضوع بار شود، کشف کند.

۵. نقش موثر هوش مصنوعی در کشف مرتکبات متشرعه در زمان‌ها و مکان‌های گوناگون و

نیز کشف مرتکبات عقلا در خصوص موضوعات گوناگون.

۶. نقش آفرینی هوش مصنوعی و ماشین‌های هوشمند در شناخت تبدل موضوعات و

شناخت اسباب تبدل موضوعات، که تشخیص آن برای انسان به نوعی همراه با مشقت و

دشواری است.

فوائد و مضرات هوش مصنوعی

رئیس مرکز فقه ائمه اطهار آیت الله فاضل لنکرانی نیز جزو علمایی است که اهمیت هوش مصنوعی در اجتهاد را یادآور شده‌اند و اظهار داشته‌اند که هوش مصنوعی می‌تواند تحولی در اجتهاد فقهی به وجود آورد. این عمل به این دلیل است که هوش مصنوعی دارای قابلیت پردازش بالا و توانایی یادگیری از داده‌ها است. شناسایی و دسته‌بندی مسائل فقهی توسط هوش مصنوعی به طور خودکار انجام می‌گیرد. در واقع به عنوان یک تنظیم‌کننده عمل می‌کند که از موارد مهم در اجتهاد است. چون از اشکالات مهم فقها عدم تنظیم مناسب از اطلاعات است تجمیع اطلاعات هم از کارهای مهم هوش مصنوعی است و از مقدمات لازم و مهم در اجتهاد است. قابلیت تحلیل بالای داده‌های فقهی نیز از مزیت‌های مهم هوش مصنوعی می‌باشد و در نتیجه می‌شود از این طریق به جواب منطقی دست یافت. از طریق هوش مصنوعی می‌شود به راهکارهایی برای حل مسائل فقهی نیز دست یافت. مثلاً، از همین ربات چت جی بی تی می‌توانیم پیشنهادهاتی در این زمینه درخواست کنیم و پاسخ و راهکار را دریافت کنیم. از هوش مصنوعی می‌توانیم برای ساخت و ترویج نرم افزارهایی که با مسائل فقهی مرتبط هستند استفاده کنیم. انجام این کارها نیازمند برنامه نویسی هوش مصنوعی پردازش زبان طبیعی و داده کاوی است. تا این جا فقط از فایده‌های هوش مصنوعی گفتیم ولی در این میان ممکن است در تشخیص و درک کامل مفاهیم فقهی ناکارآمد باشد و در این میان نقش و اهمیت تعامل انسانی در تبیین و تفسیر احکام فقهی کاهش پیدا کند، یعنی کلاً ممکن است نقش انسان کاهش پیدا کند و ایجاد اختلاف در حل مسائل فقهی شود. همچنین ممکن است در تشخیص و درک کامل مفاهیم فقهی ناکارآمد باشد، چون این درک نیازمند ارتباط با انسان و فهم عمیق فضای معنایی است که برای هوش مصنوعی تاکنون

دشوار بوده است. هوش مصنوعی ممکن است سبب از بین رفتن تفکر تعقل و تدبیر و راحت طلبی در انسان شود. از آنجایی که در بسیاری از برنامه‌ها امکان خطا وجود دارد هوش مصنوعی نیز از این قاعده مستثنا نیست و ممکن است تفسیرهای نادرست در فقه و اصول ارائه کند. هوش مصنوعی در تشخیص خطاهای فقها ناتوان است، چون آن فقط روی اطلاعاتی تحلیل انجام می‌دهد که ما به او داده ایم و در نتیجه از تشخیص خطاهای تاریخی ناتوان است. برخی فقیهان از جمله شهید صدر در طول تاریخ به خوبی می‌توانستند خطاهای سایر فقها را تشخیص دهند.

نتیجه‌گیری

در این مقاله سعی شد بیشتر به معرفی این نرم افزار پرداخته شود تا به کمک آن به نرم افزارهای روز دسترسی داشته و برای راحتی و صرفه جویی در زمان انجام امور فقهی و همچنین به صورت عمیق تر و دقیق تر از آن استفاده کرد. این نرم افزار قادر است به صورت سریع و دقیق داده‌های فقهی را تحلیل کرده و به انجام استنتاجات فقهی بپردازد. با تحلیل داده‌های فقهی و استفاده از الگوریتم‌های هوش مصنوعی، می‌توان پیشنهادات و توصیه‌های فقهی را برای مسائل مختلف ارائه کرد. هوش مصنوعی می‌تواند از داده‌های فقهی بزرگ و گسترده بهره برده و از آن‌ها برای پیدا کردن الگوها، روندها و معیارهای فقهی استفاده کند. اما در این میان از مضرات این علم نیز صحبت شد؛ چون اصولاً هر فن آوری ساخته شده به دست بشر خالی از ایراد نبوده و همواره نیازمند بررسی و تحلیل بیشتر است. از معایب استفاده از هوش مصنوعی در فقه می‌توان به ناکارآمدی در تشخیص و درک کامل مفاهیم فقهی و کاهش نقش و تعامل انسانی در فرآیند تبیین و تفسیر احکام فقهی اشاره کرد و خطاگیری تاریخی از فقه هم می‌تواند و تنسیق یکی از مضرات باشد. همچنین ممکن است باعث کاهش اهمیت تفسیر و دیدگاه انسانی در حل مسائل فقهی و ایجاد اختلافات در این زمینه شود. این موضوع می‌تواند به کاهش اعتبار و اعتماد به نفس در پذیرش حکم‌های فقهی انجامد. این برنامه به طور محدودی می‌تواند در درک مفاهیم فقهی موثر باشد مثلاً می‌توان از هوش مصنوعی برای تحلیل و تفسیر متون دینی و فقهی استفاده کرد، یا به منظور ترجمه و تفسیر متون فقهی به زبان‌های مختلف از آن استفاده نمود. از هوش مصنوعی برای ساخت و ترویج نرم افزارهایی که با مسائل فقهی مرتبط هستند، استفاده کرد. انجام این کارها

نیازمند برنامه نویسی هوش مصنوعی، پردازش زبان طبیعی و داده کاوی است. با این حال هوش مصنوعی نمی‌تواند به طور کامل و یا مطلق در درک مفاهیم فقهی موثر باشد، زیرا این درک نیازمند ارتباط با انسان و فهم عمیق فضای معنایی است که برای هوش مصنوعی تا کنون دشوار بوده است. یکی از نگرانی‌هایی که در مورد استفاده از هوش مصنوعی در فقه اشاره شد این است که استفاده از هوش مصنوعی در فقه و اصول ممکن است منجر به از دست رفتن ارزش‌های انسانی مانند تفکر و تدبیر و تعقل شود، این موضوع می‌تواند به نوعی از نیروی انسانی در فقه و اصول کاسته و نتیجه‌ای پایین‌تر را تولید کند. خصوصیت فقه و اجتهاد این است که انسان می‌تواند از حرکت فقه و فقها در تاریخ، خطاگیری تاریخی داشته باشد؛ یعنی برخی فقها به دلیل افکار و شرایط محیطی و بدفهمی خاص و تحت تاثیر دیگران قرار گرفتن مسیر حرکت طبیعی فقه را تغییر داده و ساختار فقه را به سمتی برده‌اند که نباید می‌بردند. یا استنباط در حوزه خاص را به سمتی که نباید برده می‌شد بردند یعنی در هر صورت این خطاها رخ داده است ولی ماشین و هوش مصنوعی نمی‌تواند خطاهای فقها را تشخیص دهد بلکه بر اساس اطلاعاتی که ما به آن می‌دهیم می‌تواند روی آن تحلیل کند. و قدرت فهم و تشخیص این خطاهای فقهی تاریخی را ندارد. هر چقدر که هوش مصنوعی پیشرفته‌تر شود، اما همیشه امکان خطای برنامه وجود دارد که ممکن است به تفسیرهای نادرست در فقه و اصول منجر شود. به طور کلی استفاده از هوش مصنوعی در اجتهاد می‌تواند منجر به مشکلاتی شود که نیازمند مدیریت دقیق و موفقیت آمیز این فناوری است. استفاده بیش از حد و وابستگی بیشتر به این برنامه به هیچ وجه توصیه نشده است، چون باعث کم شدن مهارت‌ها و استعدادهای انسانی و کاهش مستقل شدن انسان و کم شدن قدرت تجزیه و تحلیل وی خواهد شد. در این میان علما و متخصصان هوش مصنوعی می‌توانند تحقیقات بیشتری انجام داده و تا حد امکان از بروز خطا و اشتباه پیش‌گیری کنند.

منابع و مآخذ

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، لسان العرب، بیروت، دار صادر، چاپ سوم
۲. ازدی، عبد الله بن محمد، ۱۳۸۷، کتاب الماء، تهران دانشگاه علوم پزشکی ایران موسسه مطالعات تاریخ پزشکی طب اسلامی و مکمل، چاپ اول
۳. باقری، خسرو؛ ۱۳۸۲، هویت علم دینی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
۴. جصاص رازی، ابوبکر احمد بن علی، ۱۴۲۰، اصول الجصاص، تحقیق: محمد محمد تامر، بیروت: دار الکتب العلمیه
۵. جناتی محمد ابراهیم شرایط اجتهاد در نظام اسلامی (مقاله ترویج حوزه) درجه علمی - ترویجی (حوزوی) درجه علمی: علمی ترویجی
۶. خمینی، سید روح اله، ۱۳۶۸، الرسائل، قم: موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان،
۷. شمسی کوشکی، روح الله، ۱۴۰۰، نظام مسائل و کاربردهای فناوری هوش مصنوعی در اجتهاد فصلنامه تحلیلی انتقادی حوزه شماره دوازدهم و سیزدهم بهار و تابستان
۸. شریفی پاشا، حسن، ۱۳۷۶، نظریه و کاربرد آزمون‌های هوش و شخصیت ص ۳۹-۳۶ تهران، سخن، چاپ اول
۹. صلیبا، جمیل، صانعی دره بیدی، منوچهر، ۱۳۶۶، فرهنگ فلسفی، تهران انتشارات حکمت چاپ اول
۱۰. ش مطهری، مرتضی، بی تا، مجموعه آثار، تهران، انتشارات صدرا
۱۱. مجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳ق، بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم
۱۲. مرادی، مسعود، تحلیل و بررسی فواید و مضرات هوش مصنوعی در اجتهاد دانش پژوه سطح ۳ حوزه علمیه
۱۳. مومنی، عابدین، اجتهاد در اجتهاد دو فصلنامه علمی - پژوهشی فقه مقارن/سال ششم / شماره ۱۲ / پاییز و زمستان ۱۳۹۷
14. A. L. Samuel , "Some St udi es i n Machi ne Learni ng Usi ng t he Game [of Checkers. I I –Recent Progress," I BM J ournal of Research and.Devel opment , vol. 11, pp. 1967,617-601.
15. Art i f i c i a l I n t e l l i g e n c e o n S u n n i I s l a m ' s F a t w a I s s u a n c e i n D u b a i a n d E g y p t *S o f i a T s o u r l a k i 1 R e c e i v e d : 2 4 A p r i l 2 0 2 2 / A c c e p t e d : 0 4 S e p t e m b e r 2 0 2 2 .
۱۶. پردازش زبان طبیعی و تحلیل داده‌های حقوقی در پرونده‌ها و گزارش‌های پزشکی قانونی با استفاده از

هوش مصنوعی

۱۷. فصلنامه تحقیقات نوین میان رشته‌ای حقوق SID of Archive دوره دوم شماره اول بهار ۱۴۰۱ -۶۵-۵۷

۱۸. لغت نامه دهخدا واژه هوش

۱۹. روانشناسی عمومی سنجش و دانش کارشناسی ارشد

۲۰. روانشناسی عمومی مدرسان شریف کارشناسی ارشد

۲۱. شکل دهی انقلاب صنعتی چهارم

۲۲. مصباح الاصول ج ۳ ص ۴۳۴

۲۳. هوش مصنوعی می‌تواند تحولی در اجتهاد فقهی به وجود آورد - ایرنا

24. KHAMENEI.IR

۲۵. itsetad.ir ستاد راهبری فناوری‌های هوشمند

۲۶. سخنرانی حجت الاسلام سخاوتیان فقه هوش مصنوعی باید‌ها و نبایدها

27. <https://scitechdaily.com/a-chronological-history-of-artificial-intelligence>.

28. <https://di giato.com/art icl e/21/03/2023/ai -in-automotive-industry>.

29. <https://www.si d.i r/blog/post>.

30. https://www.t ed.com/t al ks/kevi n_kel l yhow_ ai _ can_ bri ng_ on_ a second_ industrial _ revolut i on/detai l s?l anguage=f a

31. <https://i qna.i r/f a/news/4106133/%D%87%9D%88%9D%8B%-4D%85%9D%8B%5D%86%9D%88%9D%8B%9DB8%C%28-D%8AC%D%8A%7DB8%C%DA%AF%D%8B%2DB8%C%D%-86%9D%81%9D%82%9DB8%C%D%-87%9D-88%9%D%85%9D%8AC%D%8AA%D%87%9D%8AF-%D%86%9D%85%9DB8%CE%28%80C%D%8B%4D%88%9D%8AF>

32. <https://www.britanni ca.com>.